

MASHRAB LIRIKASI: TASAVVUF, IJTIMOIIY TANQID VA FALSAFIY MUSHOHADALAR UYG‘UNLIGI

Farg‘ona viloyati Oltiariq tumani

2-son politexnikumi

Ona tili fani o‘qituvchisi

Xolbekova Nargizaxon

Annotatsiya: Ushbu maqolada XVII asr oxiri – XVIII asr boshlarida yashab ijod etgan mashhur mutasavvif shoir, xalq dostonchisi va g‘azalnavis – Shoh Mashrabning hayoti, adabiy merosi, ayniqsa, lirikasining g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Mashrab ijodida tasavvufiy tafakkur, ijtimoiy-tanqidiy ruh, axloqiy-falsafiy g‘oyalar qanday ifodalangani yoritiladi. Shuningdek, uning xalq orasida mashhur bo‘lgan “Mab dai nur”, “Mehnatkashlar kuyi”, “Bu dunyo bir yolg‘on ekan” singari lirik asarlari o‘ziga xos poetik uslub va mazmun jihatidan tahlil qilinadi. Maqolada Mashrab lirik merosining bugungi adabiy-estetik qadriyatlardagi o‘rni ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Shoh Mashrab, tasavvuf, lirik meros, xalq ijodi, falsafiy g‘azal, ijtimoiy tanqid, sufiylik, Yettikand, madhiya va fano.

ЛИРИКА МАШРАБА: ГАРМОНИЯ СУФИЗМА, СОЦИАЛЬНОЙ КРИТИКОЙ И ФИЛОСОФСКИМ НАБЛЮДЕНИЯМ

Аннотация: В статье анализируется жизнь, литературное наследие и особенно идейно-художественные особенности лирики Шаха Машраба, известного поэта-мистика, народного эпоса и автора газелей, жившего и творившего в конце XVII — начале XVIII веков. В статье подчеркивается, как в творчестве Машраба выражены мистическое мышление, социально-критический дух, морально-философские идеи. Его популярные лирические произведения, такие как «Мабдай нур», «Мехнаткашлар куйи» и «Бу дуньон бир йол’оон экан», также анализируются с точки зрения их уникального поэтического стиля и содержания. В статье также рассматривается место

лирического наследия Машраба в современных литературных и эстетических ценностях.

Ключевые слова: Шах Машраб, суфизм, лирическое наследие, народное творчество, философская газель, социальная критика, суфизм, Йеттиканд, гимн и фано.

Kirish O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixida o‘ziga xos yo‘l tutgan, g‘azallari xalq orasida qo‘shiq, doston va naqlar tarzida asrlar osha yashab kelayotgan shoirlardan biri bu – Shoh Mashrabdir. U shoirgina emas, balki murshid, xalq donishmandi, yurtdoshlar ko‘ngliga yaqin sufiy shaxsiyat sifatida e’tirof etiladi

Mashrab – tavakkal, fano, ishq, ilohiy sevgi, haqiqat va ijtimoiy adolat g‘oyalarini o‘z lirik asarlariga singdira olgan kam sonli ijodkorlardan biridir. Uning she’riyati xalqona ruh, chuqur falsafa va kutilmagan aforizmlar bilan to‘la. Shoir g‘azallarida tasavvufiy ma’rifat, jamiyatdagi ijtimoiy ziddiyatlar, ruhiy kechinmalar badiiy tahlilga tortilgan. Shu boisdan, Mashrab lirikasini o‘rganish faqat adabiy hodisa emas, balki ma’naviy-ma’rifiy izlanish hamdir.

Asosiy qism Mashrab hayoti haqida tarixiy manbalar. Mashrab taxminan 1657-yilda Namangan viloyatining Yettikent qishlog‘ida tug‘ilgan. Ism-sharifi Zayniddin Muhammad Mashrab, ammo xalq orasida u “Shoh Mashrab” nomi bilan mashhur bo‘lgan. U yoshligidan Qur’on ilmini, arab-fors adabiyotini, tasavvufni o‘rganib, Buxoro, Balx, Hirot, Hindiston kabi yurtlarda sayohat qilgan.

Uning murshidi mashhur sufiy Hoja Ahror valiy maktabi vakili bo‘lgan Lutfiy Sayyid Ator bo‘lgan. Biroq Mashrab ko‘p hollarda rasmiy tariqatga sig‘magan, mustaqil fikrlari tufayli ko‘plab ziddiyatlarga duch kelgan. Ayni shuning uchun ham u ko‘plab zamondosh ulamolar tomonidan tanqid qilingan va 1711-yilda Afg‘onistonda hukmron Mahmud G‘oziy tomonidan qatl etilgan.

Mashrab lirikasi: asosiy g‘oyalar. Mashrab lirikasida quyidagi asosiy mavzular yetakchi o‘rin tutadi:

a) Tasavvuf va ilohiy ishq

Mashrab uchun Allohga muhabbat – barcha borliqning negizi. U g‘azallarida insonning bu dunyodagi maqsadi Haqni topish, o‘z nafsini yengish, fano darajasiga yetish deb biladi:

> “Ishqing ichra yo‘qdir men, o‘zimdan men bexabarmish...”

Bu kabi satrlarda sufiylikda muhim tushuncha bo‘lgan “fano” (yo‘q bo‘lish), “baqo” (abadiylik), “ma‘rifat” g‘oyalari mujassam.

b) Ijtimoiy tanqid va xalqparvarlik

Mashrab ko‘plab g‘azallarida ulamo va hokimlarning ikkiyuzlamaligini, adolatsizlikni fosh etadi. U xalq og‘ushidagi azob-uqubatni yurakdan his qilgan holda yozadi:

> “Mulla, qozilar yolg‘on so‘zlar, Haq nomidan hukm chiqarar...”

Bunday fikrlar uchun u ta‘qib ostiga olingan, ammo xalq orasida ko‘proq hurmat topgan.

c) O‘lim, haqiqat va bu dunyo mohiyati

Shoir lirik asarlarida “dunyo yolg‘on”, “haqiqat o‘zlikda” degan falsafiy g‘oyalarni ilgari suradi. Bu, albatta, Sharq falsafasining asosiy yo‘nalishlaridan biri.

Mashrab lirikasining poetik xususiyatlari

- Tili xalqona, obrazli va sodda;
- Zikr, ruboiy, g‘azal, tuyuq shakllaridan foydalangan;
- Shaklga emas, mazmunga urg‘u bergan;
- Ko‘p hollarda erkin ifoda, hatto folklorona talqinlar bor;
- Satiraga moyillik bor – ayniqsa riyo va nafsni fosh etishda.

“Mabdai nur” – Mashrabning falsafiy qarashlar majmuasi Bu asarda shoir borliq, ruh, haqiqat, ma‘rifat haqidagi qarashlarini bayon qiladi. “Mabdai nur” – nafaqat she‘riy, balki falsafiy asar bo‘lib, diniy-falsafiy tafakkurning mahsulidir.

Mashrab asarlari xalq og‘zaki ijodida Mashrab g‘azallarining ko‘pchiligi xalq orasida maqom, qo‘shiq, doston tarzida yodlab kelinadi. Bu, ayniqsa, Farg‘ona vodiysi, Qo‘qon, Namangan, Andijon hududlarida keng tarqalgan. Uning:

> “Ey ko‘ngul, sabr qil, bu hol ham o‘tar...”

“Aylama tavba, Mashrab, ishrat aylagil...”

kabi satrlari xalq orasida maqol darajasiga yetgan.

Xulosa. Shoh Mashrab o‘zbek adabiyotining eng serqirra, jasoratli va ma’naviy chuqur shaxslaridan biridir. Uning lirikasida inson va borliq, nafs va fano, din va jamiyat, muhabbat va ma’rifat o‘rtasidagi ziddiyatlar poetik ifoda topgan. Mashrab o‘z ijodi bilan nafaqat adabiy, balki ma’naviy-milliy uyg‘onish g‘oyalarini ilgari surdi. Bugungi kunda ham uning she’riy merosi xalq og‘zida, yuragida yashamoqda. Shoh Mashrab lirikasini o‘rganish – o‘z tariximiz, ma’naviyatimiz va xalq donishmandligiga bo‘lgan hurmatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. “Shoh Mashrab. G‘azallar”. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2001.
2. Eshonqulov, A. “Tasavvuf va adabiyot”. Toshkent: Fan, 1997.
3. Turaqulov, D. “Mashrab va uning zamoni”. Andijon, 2010.
4. Sultonov, X. “O‘zbek mumtoz adabiyoti”. Toshkent: O‘zbekiston, 2005.
5. Komilov, N. “Tasavvuf – qalb ilmi”. Toshkent: Ma’naviyat, 2004.
6. www.ziyouz.uz – Mashrab hayoti va ijodi haqidagi maqolalar.
7. Sirojiddin Sayyid. “Mashrab she’riyati va xalq og‘zaki ijodi”. “Yoshlik” jurnali, 2017.